

MIKKO LAHTINEN

Kriittinen tiede

Lienee selvä, että kriittisyys ja itse-kriittisyys ovat tieteellisen tutkimuksen edistymisen perusedellytyksiä. Ainakin valistuksen ajoista saakka on ollut tapana ajatella, että tieteessä on vain yksi ja ainoa pätevä auktoriteetti: *järki*. Kelvollinen tutkimus ei ole mahdollista, ellei inhimillinen järki alati aseta omia lähtökohtiaan ja saavutuksiaan itsekriittisen tarkastelun alaiseksi. Tiede ei voikaan koskaan saavuttaa täydellisyyttä, eikä mikään tutkimustulos tai kukaan tutkija ehdotonta auktoriteettiasemaa. Sellainen kertoisi taantumuksesta, ei edistyksestä: kriittisen tieteen paikan olisi otanut dogmatismi.

Loputtomasti edistyvän kriittisen tutkimuksen ihanne voidaan kuitenkin leimata todellisuudelle vieraaksi idealismiksi: tiede ei edisty, paradigmot ovat yhteismitattomia, ja muukin kuin järki määrää tieteen, tutkimuksen ja opetuksen maailmoissa, kuten yliopistoissa ja muissa ylemmissä oppi- ja tutkimuslaitoksissa. Tuskin moni tätäkään kiistää. Ja onhan myös itse kriittisen järjen käsite monimerkityksellinen: kuka todella voisi lopullisesti ja yleispätevästi määrittellä, mitä kriittinen järki on?

Tieteiden ja filosofian historiaan pehryneelle lienee selvää myös se, että kriittikin lähtökohdat ja päämäärät vaihtelevat suuresti. Miten esimerkiksi määrittellään se, mihin kriittisen tutkimuksen tulee suuntautua, millä foorumeilla kriittikkä tulee esittää ja mikä jää sen ulkopuolelle? Kysymys on tosiasiallisista valinnoista. Miten ne tehdään, keillä niissä on

vaikutusvaltaa ja mihin se perustuu? Valinta olisi helppo ja yksinkertainen, mikäli se voitaisiin tehdä *hyvän ja huonon* tieteen välillä. Tosiasiallisesti asia on mitä vaikein ja monimutkaisin, sillä valitsematta jäänyt vaihtoehto ei suinkaan aina

«Tieteellisen tutkimuksen ehtoja ja edellytyksiä koskevat vaikeimmat ongelmat eivät osoitakaan analyysin ja argumentaation periaatteisiin, vaan niihin käytäntöihin, joissa ”hyvä” (parempi) ja ”huono” (huonompi) tiede tosiasiallisesti tulevat määritellyiksi – tosin monesti perusteluin, joissa valinnat näyttävät perustuvan vain ja ainoastaan tieteellisesti perusteltuihin järkisyihin.»

ole huonompi vaihtoehto kuin valituksi tullut. Siis ”huonompi” siinä mielessä, että se ei siinä määrin kuin ”parempi” vaihtoehto täyttäisi kriittisen ja itsekriittisen tieteen kelpoisuusvaatimuksia *ideaalissa* mielessä. Tässä mielessä kelvotonta tiedettä on itseensäytyväinen dogmatiikka eli sellainen näennäistutkimus, joka ei perustu analyysin antamien tutkimustu-

lostien johdonmukaiseen ja rationaaliseen argumentaatioon. Jos näistä periaatteista ei enää pidettäisi kiinni, niin tieteen rapion ajat olisivat koittaneet. Onneksi ne eivät ole koittaneet, sillä tieteenalasta ja tutkimussuunnasta riippumatta kriittinen analyysi ja looginen argumentointi ovat edelleen tutkimuksen ytimessä.

Tieteellisen tutkimuksen ehtoja ja edellytyksiä koskevat vaikeimmat ongelmat eivät osoitakaan analyysin ja argumentaation periaatteisiin, vaan niihin *käytäntöihin*, joissa ”hyvä” (parempi) ja ”huono” (huonompi) tiede *tosiasiallisesti* tulevat määritellyiksi – tosin monesti perusteluin, joissa valinnat näyttävät perustuvan vain ja ainoastaan tieteellisesti perusteltuihin järkisyihin.

Niitäkin arvioinneissa on mukana, mutta myös muuta: kriteereitä ja periaatteita, joita on asettanut muukin kuin kriittinen järki ja muutkin kuin kriittiselle järjenkäytölle elämänsä omistaneeet. Kysymys ei ole kuitenkaan vain järjenkäytön autonomiasta tai sen puuttumisesta, sillä myös tieteenharjoittajien omiin arvioihin vaikuttavat muutkin kuin tieteelliset näkökohdat: praktinen arviointikyky, pragmaattinen eduilla ja haitoilla laskelmointi, empatiat ja antipatiat sekä muut ihmiselämässä tavalliset järjenkäytön ja vallankäytön likeiseen yhteyteen saattavat ajattelun tekijät.

Tästä näkökulmasta katsottaessa tieteen kriittisyyden ja itsekriittisyyden kysymykset asettuvat toisin kuin idealistisessa ”tieteensaisäisessä” katsannossa. Ideaalissa mielessä kriittisen ja itsekriittisen

tietealan, tutkimussuunnan tai koulukunnan suhde tosiasiallisesti vaikuttaviin ”tieteenulkoisiin” voimiin voi olla kaikkea muuta kuin kriittinen saati itsekriittinen. Ääriesimerkeistä käyvät ydinaseen suunnitteluun osallistuneet huippufyysikot tai humanismin perintöä vaalineet natsi-Saksan yliopistojen professorit. Pahimmassa tapauksessa epäkritiittinen suhtautuminen oman toimintansa ehtoihin voi korruptoida koko yliopistolaitoksen opettamisen ja tutkimuksen käytäntöineen. Vaikka tutkijat ja opettajat katsoisivatkin noudattavansa työssään kriittisen tutkimuksen periaatteita, he voivat silti suhtautua hyvinkin epäkritiittisesti – alistuneesti, sopeutuvasti, mukaantempautuvasti, innostuneesti – tutkimus- ja opetustyönsä ehtoihin ja edellytyksiin, kuten niin sanotun ”ympäröivän yhteiskunnan” asettamiin vaatimuksiin. Takavuosisatoina nämä vaatimukset tekivät kriittisen yliopistotutkimuksen käytännössä mahdottomaksi: Useimmat merkittävät tieteelliset teoriat ja filosofiset opit syntyivätkin pitkälle 1800-luvulle saakka yliopistojen ulkopuolella.

Nykyään maailmalliset mahdit eivät yleensä suorakausisesti estä ja kiellä kriittistä tutkimustyötä yliopistoissakaan. Periaatteessa kaikkea saa tutkia, monenlaisia menetelmiä käyttäen ja kaikenlaisia intressejä omaksua. Käytännössä moni tieteellisesti lupaava tutkimus jää kesken, kun tutkijalla ei ole työhönsä riittäviä aineellisia edellytyksiä (aika/raha) tai hän katsoo viisaammaksi luopua hankkeestaan jo ennen kuin on siihen ryhtynyt. Tässä ei ole mitään elämää suurempaa draamaa, vaan kysymys on niistä arkisista valinnoista ja ratkaisuista, joita tieteenharjoittajat jokapäiväisessä elämässään tekevät. Kukaan ei pakota tai edes painosta tutkijaa vaihtamaan aihettaan, menetelmäänsä tai tutkimusintressiään, vaan hän päätyy ratkaisuunsa ”omin päin” kaikessa hiljaisuudessa.

Omin päin tehty ratkaisu ei välttämättä ole omaehtoinen ratkaisu, vaan se voi perustua harkintaan, jossa tutkija arvioi menestymisen mahdollisuuksiaan tieteessä ja yhteiskunnassa vaikuttavien voimasuhteiden kannalta, eikä suinkaan tutkimuksellisten päämääriensä mukaan. Selvää on, että mitä enemmän tieteellistä tutkimusta ohjataan tiettyyn suuntaan (”priorisoiminen ja profiloituminen”, ”painopistealat ja vahvuusalueet”) sitä useampi katsoo parhaammaksi sovitaa itsensä hallitsevaan profiiliin ja vallitsevaan prioriteettien järjestykseen. Ky-

symys on itseään vahvistavasta kehityskulusta, jota ei tarvitse viedä väkipakolla eteenpäin. Tunnetusti ihmisten järkeen vetoava suostuttelu on kaikessa jokapäiväisyydessään paljon tehokkaampi vallankäytön strategia kuin dramaattiset painostuskeinot tai suorakausiset pakkotoimet. Olettaa voi, että suostuttelun strategia on erityisen tehokas niiden keskuudessa, jotka katsovat olevansa kaikkein itsenäisimpiä järjen käyttäjiä.

Kriittisen tieteen epäkritiittisyys suhteessa tosiasiallisiin ehtoihinsa ja edellytyksiinsä käy sitä täydellisemmäksi mitä vähemmän tutkijat tutkimuksissaan ja tutkimuksen käytännöissään ovat halukkaita ja kykeneviä asettamaan nuo ehdot ja edellytykset analyysin kohteeksi. Tällainen ristiriita leimaa myös suomalaista tiedepolitiikkaa (voisiko toisin ollakaan?): toisaalta siinä perätään ennenkuulumattoman voimallisesti suomalaista ”kansainvälistä huippututkimusta”, mutta toisaalta sellainen halutaan alistaa ”kansainvälisen kilpailukyvyyn” vaatimuksille. Seurauksiltaan ilmeisen vaikutusvaltaisesta esimerkistä käy marraskuussa ilmestynyt professori Rantasen laatima selvitys:

”Yliopistojärjestelmässä profiloitutaan entistä selvemmin tunnistetuille vahvuusalueille ottaen huomioon myös kansallisen asemonnin ja lähiympäristön tarjoamat mahdollisuudet. Monialaisista ja suuremmista yksiköistä on realistiset mahdollisuudet kehittää huipputason kansainvälisesti kilpailukykyisiä yksiköitä, joiden sijoittuminen esimerkiksi kansainvälistä tutkimuskilpailua silmällä pitäen on vahva. Tämä edellyttää erityistä kansainvälisen kilpailukyvyyn vahvistamiseen tähtäävää strategiaa erityisine kehittämistoimenpiteineen.”¹

Rantanen ei laajassa raportissaan ehdi tarkentaa, mitä hän tarkoittaa ”kansainvälisellä kilpailukyvyllä” ja miksi se on elintärkeä asia. Vastausta ei löydy myöskään valtiovaraministeriön ylijohtaja Brunilan johdolla tehdystä ja valtioneuvoston kanslian (pääministeri Vanhasen) tilaamasta *Suomi maailmantaloudessa* -selvityksen loppuraportista.² Siinäkin puhutaan epämääräisesti ”kansainvälisen huipun saavuttamisesta opetuksessa ja tutkimuksessa”, mutta ei selkeästi määritellä, mitä on se hyvä, jonka kansainvälisellä huipulla oleminen tuo tullessaan, ja kuka tästä saa suurimman hyödyn. Lukijan ilmeisesti oletetaan ilman muuta ymmärtävän, että suomalainen huippututkimus ja huippuopetus

«Raporttien käsitys ”huippututkimuksesta” on yksioikoinen: se on kansainvälisesti korkealle arvostettua (arvioitua) tutkimusta. Varsinkin Brunilan vapaamieliselle työryhmälle näyttää olevan yhdentekevää, mitä tutkimus todella on, kunhan se on ”huippututkimusta”.»

ovat olennaisia valtakunnan menestystekijöitä maailmantalouden kilpakentillä – joista Brunilan ryhmän raportissa varsinaisesti onkin puhe. Toisaalta kummasakin raportissa painotetaan yliopistojen taloudellista itsehallintoa, sillä raportoitujen mukaan keskushallintojohtoisissa, tiukkoihin vuosibudjetteihin sidotuissa yliopistoissa ei synny ”dynaamista tutkimus- ja tiedeilmapiiriä”. Kukapa ei haluaisi tuollaisessa ilmapiirissä opintojaan ja tutkimuksiaan edistää?

Kummassakaan raportissa ei kuitenkaan vaadita tieteen ja yliopiston autonomian lisäämistä, saati perätä yksittäisen tutkijan itsenäisyyttä, *mikäli* autonomia ja itsenäisyys viittaavat tutkimuksen (tutkijan) ja opetuksen (opettajan) kriittiseen ja omaehtoiseen suhteeseen *omiin käytäntöihinsä ja organisaatioihinsa* – ennen muuta niihin käytäntöihin ja organisaatioihin, joihin raporteissa halutaan lisätä taloudellista autonomiaa, tutkimuksen dynamiikkaa ja maailmanluokan ”huippuosaamista”.

Raporttien käsitys ”huippututkimuksesta” on yksioikoinen: se on kansainvälisesti korkealle arvostettua (arvioitua) tutkimusta. Varsinkin Brunilan vapaamieliselle työryhmälle näyttää olevan yhdentekevää, mitä tutkimus todella on, kunhan se on ”huippututkimusta”. Brunilan ryhmälle käyvät humanistiset ja yhteiskuntatieteet siinä missä kovat teknotieteetkin. Syksyn raporteista kolmannessa, Elinkei-

noelämän tutkimuslaitoksen (Etlan) laatimassa selvityksessä *Suomi ja Eurooppa kansainvälisessä työnjaossa* ei sentään näin paljon pehmoilla, vaan suorasukaisemmin korostetaan luonnon- ja teknotieteiden poikkeuksellisen suurta kansantaloudellista arvoa ja merkitystä. Painotus- ja kovuuseroista huolimatta raportteja yhdistää visio tulevaisuuden suomalaisesta yhteiskunnasta, jossa toisaalta kansainvälisesti arvostettu huippututkimus (etelän tutkimusyliopistot ja erikoistuneet huippuyksiköt) ja toisaalta maakunnallisesti hyödyllinen tieteellis-ammattillinen osaaminen (osaamiskeskukset, maakuntayliopistot ja ammattikorkeakoulut) ovat olennaisia suomalaisen yhteiskunnan menestystekijöitä yhä armottomammaksi käyvässä globaalissa kilpailussa.

Raportteissa ei oteta huomioon sitä mahdollisuutta, että ”kansainvälinen huippututkimus” voisi tarkoittaa myös sellaista valtioiden rajat ylittävää tutkimusta, jonka harjoittajat voimakkaasti kyseenalaistaisivat raporteissa visioidun uusliberalistisen ihannetodellisuuden virtaviivaisine yliopistoineen ja dynaamisine tutkimuskäytäntöineen. Raporteissa ei ole varauduttu siihen, että sanat ”huippu” ja ”kansainvälinen” voisivat asettua myös olemassa olevat voimasuhteet ja tutkimuksen käytännöt kaikkein terävimmän ja syvällisimmän kyseenalaistavan tutkimuksen ja sivistyksellisen toiminnan etuliitteiksi. Ajatus ei ole siinä mielessä epärealistinen, etteikö historiasta löytyisi esimerkkejä. Tunnetuin yliopistohistoriallinen esimerkki lie nee ns. humboldtilainen sivistysyliopisto. Sen ainakin teoreettisena lähtökohtana oli valistusfilosofiasta periytyvä ajatus järjenkäytöstä omien ehtojensa ja edellytystensä jatkuvana mutta myös jatkuvasti epätydellisenä (itse)kriittikkinä. Käytännössä tämä päämäärä joutui (joutuu) törmäyskursille yliopistotutkimukselta ja -opetukselta edellytettyjen yhteiskunnallistamisen tehtävien (virkamies- ja muu ammattikoulutus, ”ympäröivän yhteiskunnan” palvelemien, jne.) kanssa. Tässä mielessä humboldtilainen ajatus ”kriittisestä (sivistyneestä) virkamiehestä” on *ambivalentti*. Erään mielenkiintoisimmista ratkaisuehdotuksista yhteiskunnallisten mahtien ja kriittisen sivistyksen suhteen ongelmaan voi lukea Immanuel Kantin kuuluisasta kirjoituksesta *Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?* (1784).³

Nykypäivän suomalaisissa raporteissa ja tulevaisuudenvisioissa kriittistä –

tai sivistyksestä ja valistuksesta – ei puhuta halaistua sanaa, saati nähdä sitä Kantin tapaan haastavana ongelmana. Miksi puhuttaisiin, sillä onhan huippututkimus jo määritelmänsä mukaan kriittistä ja valistunutta tutkimusta. Lapsuksesta ei kuitenkaan ole kysymys. Väärällä tavalla kriittinen tutkimus on näet sittenkin otettu huomioon raporteissa. Raporttien hahmotuksissa sellaiselle ei jätetä sijaa. Selvää onkin, että mitä enemmän yliopistotutkimus ja -opetus valjastetaan kansainvälisen taloudellisen kilpailun oletettujen vaatimusten alaiseksi, sitä vähemmän yliopistossa on tilaa sellaisella tutkimukselle ja opetukselle, jossa kansainvälisen kilpailun mekanismit asetettaisiin arvostelun kohteeksi myös itse yliopiston suhteen.

Raporttien näkemykset sopivat varsin hyvin yhteen sen suomalaisessa yhteiskunnassa vaikutusvoimaansa kasvattaneen poliittis-yhteiskunnallisen suuntauksen kanssa, jonka tavoitteena on purkaa ”vapaata kilpailua” estäviä ja hillitseviä rakenteita (”hyvinvointivaltio” - demokratia) sekä niitä tukevia intellektuaalis-moraalisia ajattelutapoja ja tuoda niiden tilalle uusliberalistisiin periaatteisiin nojaavia ”kustannustehokkaita” ratkaisuja ja ihmisten erivertaisuutta korostavia ajattelutapoja. Mainitut raportit näyttävätkin liittyvän yllättävän saumattomasti Suomessakin voimistuvaan uusliberalistiseen suuntaukseen. Itse asiassa koulutus- ja tiedepolitiikalla katsotaan olevan keskeinen rooli tulevissa yhteiskunnan uudelleenjärjestelyissä. Tämä selviää raporteista nopean selailunkin perusteella. Tarkemman tutkimuksen tulisi osoittaa, miten yliopistopolitiikka lomittuu ja kytkeytyy yhteiskunnan voimasuhteisiin ja niissä esiintyviin ristiriitoihin ja kamppailuihin (jotka eivät suinkaan aina saa näkyvää muotoa). Yliopistopolitiikka ei olekaan sen vähemmän politiikkaa kuin muunlaiset politiikat. Siinäkin on kysymys yhteiskunnan ajattelu- ja toimintatapojen organisoimisesta ja siitä koskevasta kamppailusta, vaikka asiat verhoataankin ylevään puheeseen huippututkimuksesta ja huippukoulutuksesta.

Mitä hallitsevampaan asemaan saa raporttien ajama näkemys, että tiede on järjestään huippututkimusta ja muutoin alistettu toteuttamaan yhteiskunnallista palvelutehtävää (ns. yliopiston kolmas tehtävä) sitä vähemmän yliopistoissa on tilaa *demokraattisille* pyrkimyksille tarjota omaehtoisen sivistyksen mahdollisuuksia niin monelle ihmiselle kuin mahdollista.

«”Kriittinen massa” ei olekaan kriittinen massa. Tieteellistä sivistystä ei määritellä ”tavallisten” kansalaisten intellektuaalisen ja moraalisen kehityksen edellytykseksi. Tiedettä ei ymmärretä kriittiseksi sivistystekijäksi, vaan erikoistuneiden tutkijoiden ja tutkimusyksiköiden harjoittamaksi toiminnaksi, josta tulee vain tehokkaasti ”tiedottaa” kansalaisten enemmistölle, jotta he veronmaksajina ymmärtäisivät huippututkimuksen suuren merkityksen.»

Sen sijaan raporttien peräämissä suurissa yliopistoissa enemmistön muodostaman ”kriittisen massan” tehtävänä on lähinnä tarjota riittävä kasvupohja ”todellisille kyvyille”, ja toisaalta poistua viivyttelemättä työelämän palvelukseen:

”Kansainvälisen huipun saavuttamisen opetuksessa ja tutkimuksessa edellyttää nykyisellään – ja tulevaisuudessa entistä voimakkaammin – riittävän suurien ja kriittisen massan omaavien keskittymien synnyttämistä.”⁴

”Yliopisto- ja korkeakouluopintojen ongelma Suomessa on kansainvälisesti vertaillen erittäin pitkä opiskelu-aika ja osittain tästä johtuen nuorten myöhäinen työmarkkinoille tulo. Siirtyminen Bolognan prosessin mukaiseen kaksivaiheiseen tutkintojärjestelmään voi omalta osaltaan nopeuttaa opinnoissa etenemistä. Tähän samaan tähtäävät opintotukijärjestelmää, opinto-ohjausta, korkeakoulujen pääsykoemenettelyä ja opintoaikojen rajoittamista koskevat uudistukset. Näiden vaikutuksia opintoaikoihin on jatkossa arvioitava ja ryhdyttävä lisätoimiin, jos uudistukset eivät johda korkeakouluopintojen tehostumiseen.”⁵

” Kriittinen massa” ei olekaan kriittinen massa. Tieteellistä sivistystä ei määritellä ”tavallisten” kansalaisten intellektuaalisen ja moraalisen kehityksen edellytykseksi. Tiedettä ei ymmärretä kriittiseksi sivistystekijäksi, vaan eri-

koistuneiden tutkijoiden ja tutkimusyksiköiden harjoittamaksi toiminnaksi, josta tulee vain tehokkaasti ”tiedottaa” kansalaisten enemmistölle, jotta he veronmaksajina ymmärtäisivät huippututkimuksen suuren merkityksen.

Tieteen sivistystehtävän – *Bildung durch Wissenschaft* – merkityksen kaventuminen tieteestä tiedottamisen tehtäväksi kulminoituu opetusministeriön ylijohtaja Jäppisen johtaman *Tiede ja yhteiskunta* -työryhmän tuoreessa muistiossa.⁶ Tieteen korottamisesta tavallisten kansalaisten elämän yläpuoliseksi mutta palvotuksi mahdiksi kertovat sellaiset muistion viestintämallia ilmentävät avainsanat kuin ”tiedeviestintä”, ”tiedetietämys” ja ”tiedekasvatus”.

Humanistien ja yhteiskuntatieteilijöiden lohdutukseksi voi todeta, että heitäkään syksyn raporteissa ei torjuta. Mikä tahansa tieteenala näet kelpaa, kunhan siinä on huippututkimuksen ainekset. Toinen asia on sitten se, missä määrin tieteenalan ”taso” mittaaavatt mittarit suosivat luonnontieteellisiä tai muita taloudellisesti helposti hyödynnettäviä aloja, varsinkin niitä, joille Nobelit rapsahtelevat. Perimmiltään ongelma ei ole mittauksen. Oli kysymyksessä teknologian keinoin rahakkaaksi bisnekseksi muuntuva luonnontieteellinen ala tai huonosti myyvä humanistinen tutkimus niin tutkimusalan on yhä kriittikömmämin omaksuttava kansainvälisen kilpailukyvyyn nimissä asetetut tieteellisen toiminnan ehdot ja edellytykset. Luonnontieteissä tätä ei ehkä koeta ongelmaksi, vaikka ongelma onkin siellä mitä suurin esimerkiksi silloin kun alan tutkijat tarkoituksella tai tarkoittamattaan alistuvat globaaleja eriarvoisuuksia tuottavien ja uusintavia taloudellisten mahtien palvelukseen (esimerkiksi kansainvälinen lääkebisnes).

Luonnontieteelliseen koulutukseen ei kuitenkaan sisälly sellaisia elementtejä, jotka voisivat tarjota intellektuaalisia ja moraalisia välineitä luonnontieteellisen tutkimustoiminnan tavoitteiden ja päämäärien analyysiin. Sen sijaan humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla tällaisista instrumenteista ei pitäisi olla pulaa. Silti myös kriittis-emansipatorisia perinteitä omaavissa ihmistieteissä yhä useampi tutkija ja tutkimusyhteisö sopeutuu ja sovituu asemiin, joissa taloudellista toimeentuloa ja jopa menestystä saattaa tulla mutta niistä maksettu hinta on alistuminen ”kansainvälisen kilpailun” vaatimuksiin. Tilanteessa, jossa varsinkin yhteiskuntatieteilijöiden luulisi nouse-

van vastarintaan he osoittavatkin täydellisempää nöyryyttä ”realiteettien” edessä kuin milloinkaan. Näin alistumisen käytännöstä muodostuu itseään uudistava ja vahvistava itsealustuksen käytäntö.

Ei pidäkään hämmästellä sitä, että humanisti tai yhteiskuntatieteilijä saattaa menestyksellisesti tutkia esimerkiksi Michel Foucault’ta tai jotakin muuta yhteiskunnan tieto–valta–suhteita analysoidutta radikaalia soveltamatta kuitenkaan ihailemiaan teorioita omaan tilanteeseensa yliopistossa tai yliopiston tilanteeseen yhteiskunnassa. Näin konformistinen tutkimuksen käytäntö asettuu räikeään ristiriitaan tutkimuksen radikaaleiksi ymmärrettyjen teoreettisten lähtökohtien kanssa. Tämä kuitenkin vain osoittaa, että itseään kriittisenä ja radikaalina pitävä ”huippututkija” voi aivan hyvin olla säyseä konformisti ja opportunisti.

Ennustaa voikin, että mitä enemmän raporttien ehdotuksia pannaan toimeen sitä kriittikömmämmäksi suhteessa toimintaehtoihinsa myös ihmistieteellinen opetus- ja tutkimustoiminta ja eritoten huippututkimus käyvät. Tällainen ”tiedepoliittinen” tilanne on mitä poliittisin tilanne, vaikka sitä ei olekaan sellaiseksi kovin helppo hahmottaa. Perusteellinen ja poliittisesti sensitiivinen keskustelu olisi tarpeen. Tämän Rantanenkin myöntää esittäessään laaja-alaisen tiedepoliittisen foorumin perustamista opetusministeriön johdolla.⁷ Tässä jopa puoluevaikutusta sallivassa institutionaalisessa ”keskustelumallissa” ei ole kuitenkaan jätetty sijaa koko hienon järjestelmän perusteet kyseenalaistavalle *resistansille*. Kuitenkin todellisuus on historiassaan osoittanut muuttuvansa yllättävämmän kuin yksikään raportti tai (tiede)poliittis-hallinnollinen organisaatio voi ennakoita. Tähän sisältyy kriittisen tieteen ja sivistyksen *todellinen* mahdollisuus. Voiko se nytkään avautua ja realisoitua yliopistoinstituutioiden puitteissa, jääköön avoimeksi kysymykseksi.

Viitteet

1. Jorma Rantanen, *Yliopistojen ja Ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselvitys*, s. 8. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004: 36.
2. *Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi. Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti* (9.11.2004). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 19/2004. Tähän hankkeeseen liittyy myös samaan aikaan marraskuussa 2004 ilmestynyt Etlän taustaselvitys *Suomi ja Eurooppa kansainvälisessä työnjaossa* (9.11.2004). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 20/2004. Samansuuntaisia

näkemyksiä sisältyy myös Elinkeinoelämän valtuuskunnan julkaisemaan päätoimittaja Tapani Ruokasen kirjoittamaan raporttiin *Suomen menestyksen eväät – Tiekartta tulevaisuuteen*. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Helsinki 2004.

3. Immanuel Kant, Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?. Tark. suom. Tapani Kaakurinniemi. Teoksessa *Mitä on valistus?*, toim. Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere 1995.
4. *Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi*, s. 30.
5. *Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi*, s. 31.
6. *Tiede ja yhteiskunta -työryhmän muistio*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja -selvityksiä 2004: 28. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepoliittikan osasto, 2004.
7. *Yliopistojen ja Ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselvitys*, s. 25 ja 101–102.